

Den entusiastiske

Fritänkaren

Nr. 58 Juli 1997

Femte årgångens nummer 7.

Innehåll :

Joseph Haydns damer	2
Jenny Linds stora konkurrent	3
Den suveräna Clara Schumann	4
Filmen "Shine" (och några till)	6
Kulturkalender augusti '97	7
<i>Resor</i> : Bröllopsrapport	7
Den förskräckliga resan till Finland	8
Rapport från Prag och Letnany	10
Drömresan, del 3 : Turkiet	11
<i>Humaniora</i> : Erik Holmberg in memoriam	12
Intervju med Johannes B. Westerberg	13
Notis om John Bede (med Shakespeare)	15
<i>Asien</i> :	16
Expedition Oman, del 4	16
Expedition Tibet maj '97 - del 2	18
Fotografisk succé	20
Vad hände egentligen i Mongoliet?	20
<i>Böcker</i> : Thubten Jigme Norbu	21

I detta nummer har vi musikaliskt koncentrerat oss på damer. Emellertid är Haydn-artikeln ingalunda uttömmande, det blir mera Haydn framöver, liksom vi ej heller ännu har slutbehandlat den gode Antonin Dvorak, som återkommer längre fram.

Fritänkaren är en alternativ oberoende kulturtidskrift för mest litteratur, musik och film men behandlar även gärna politik, religion och resor. Den beräknas utkomma med 10 á 12 nummer årligen på svenska och minst 2 på engelska. Den har inga andra inkomster än sina prenumeranter.

Redaktion : C.Lanciai, Ankargatan 2 A, 414 61 Göteborg, tel. 031 - 24 78 87.

Postgiro : 621 39 94 - 4 ("Fritänkaren", C. Lanciai)

Årsprenumeration: 200 kr (även i Danmark och Norge)
(i Finland : 150 mk)

Tvåårsprenumeration: 300 kr

Redaktionsslut i detta nummer : 27 juli 1997.

Copyright (c) C. Lanciai med medarbetare.

Detta är Letnany-förlagets 39-e publikation.

Joseph Haydns damer

De egentliga damerna i hans liv är fem till antalet, om man tar med hans mor i räkningen. Denna goda kvinna kom från små förhållanden, förlorade sin egen mor vid 11 års ålder och måste försörja sig som köksa, tills hon blev gift med vagnmakaren Mathias Haydn och födde honom 12 barn, av vilka sex dog genast. Hennes dröm för sin äldste överlevande son var att han skulle bli katolsk präst, och hon blev bittert besviken när han vägrade bli det för att i stället från början insistera på att bli musiker. Hon blev bara 48 år gammal och fick inte uppleva sin sons stora berömmelse som sin generations störste kompositör.

Det har sagts om Joseph Haydns äktenskap, att det var hans livs enda misstag. I allt annat under hela sitt långa liv visade Joseph Haydn prov på sund redlighet, klart förstånd, god människokänedom och aldrig några problem med kvinnor. Hans hustru blev hans enda problem, och just henne blev han gift med genom eget frivilligt val. Hur kunde han göra sig skyldig till en så grov miss på denna enda punkt i sitt liv?

Saken är den att han älskade Maria Annas yngre och vackrare syster Theresa, men detta var en mycket olycklig kärlek, då hon inte besvarade den 27-årige Joseph Haydns känslor utan gick i kloster i stället. Han hade emellertid då redan trasslat in sig i hennes familj, som såg till att han blev gift med den äldre och fulare system, 31 år gammal. Han hade inte kunnat råka ut för en olämpligare fru. Hon var grälsjuk och svartsjuk, bigott och inte ens en god husmor, och framför allt var hon totalt ointresserad av musik. Hon kunde ibland använda sin komponerande mans färdigskrivna partitur till tårtpapper eller till papiljotter. Han suckade en gång och sade: "För henne kvittar det lika om hennes man är konstnär eller skomakare." Några barn blev det då rakt inte, vilket var en stor besvikelse för Joseph Haydn, som älskade barn och hade god hand med dem. Till råga på eländet blev han aldrig av med denna hustru, emedan de var gifta katolskt, förrän hon dog efter ett fyrtioårigt helt igenom misslyckat äktenskap. När han var tillfälligt fri från henne under sina resor i England under 1790-talet kunde han referera till henne som "det infernaliska odjuret".

I sitt olyckliga äktenskap med dess tragiska barnlöshet var det då naturligt att den virila tonsättaren drogs till andra kvinnor. Den relation som kanske kom närmast en hustrurelation var då den med *Luigia Polzelli*, den italienske violinisten Antonio Polzellis fru, som var mezzosopran. Ingen av dem var särskilt framstående som musiker, men Haydn behöll maken i sin tjänst för hustruns skull, som led av ett lika olyckligt äktenskap som Haydn själv. Således fann de varandra. Hon hade redan en son, Pietro, och fick senare en till, Anton Nicolaus. Man har aldrig kunnat få någon klarhet i om denne andre son eventuellt var Joseph Haydns eller inte, men han tog sig an båda sönerna lika mycket, och han hjälpte deras mor hela livet och upprätthöll alltid en livlig kontakt med henne. Hennes man dog 1790 medan Haydns hustru dog först 1800. De hade tidigt kommit överens om att gifta sig om det någon gång blev möjligt. Det blev alltså möjligt efter 21 år, och då var Haydn inte längre så ivrig vid 68 års ålder. Hon avkrävde då ett löfte av honom att han inte heller skulle gifta sig med någon annan, vilket löfte han gav skriftligt på hennes begäran - varpå hon försvann till Italien och gifte om sig med en annan.

Hans innerligaste kvinnorelation var emellertid med *Marianne von Genzinger*, hustrun till Haydns arbetsgivare furst Nicolaus Esterházy's livläkare. De bodde i Wien, och Haydn tröttnade aldrig på att ta ledigt från slottet Esterház på landet mest bara för att få besöka dem och vara hos dem i Wien. Det var aldrig mer än vänskap mellan Marianne och Joseph Haydn, men deras vänskap var i stället desto innerligare och

mognare. Hans förbindelse med henne sammanfaller med hans lika innerliga och intensiva umgänge med den unge Mozart, och det är under inflytandet av dessa båda fruktbara vänskaper som Joseph Haydn mognar till tidlös världskompositör. (Hans betydelse som sådan kan aldrig överskattas. Han skapade stråkkvartetten och etablerade symfonin, och genom sitt exempel som människa och sin oerhörda framgång som musiker - denne enkle vagnmakarson dog mycket rik - höjde han hela den klassiska musiken till en nivå av oöverträffad respektabilitet genom att han gjorde den till något i allas ögon mycket fint, något som varken Bach eller Händel lyckats med, så att sedan en Beethoven kunde rida på detta med hela 1800-talets alla klassiska kompositörer. Det var denna höga respektabilitet och finhet som sedan Liszt och Wagner förstörde genom sina exempel.) Hur mycket dessa relationer kom att betyda för honom framgår ur vilka personliga katastrofer det var för honom när de plötsligt dog ifrån honom 1791 och 1793. Efter Mariannes död var Haydn aldrig mer sig själv. Något gick då sönder i honom som aldrig kunde repareras. Han blev sur och bitter och sarkastisk, och ingenting verkade längre roa honom i livet utom det enda som han hade kvar: komponerandet. Och det i stort sett enda han då har kvar av detta är de sista mässorna och de båda oratorierna.

Ändå hade han ytterligare en dam. Hon var av ungefär samma ålder som Marianne och änka i London efter en viss Johann Samuel Schroeter, en framstående pianopedagog. Hennes kärleksbrev till Haydn finns bevarade, då Haydn själv skrev av dem i sin dagbok, men inte ett enda av hans brev till henne har kunnat påträffas. Han skötte tydligen denna relation lika diskret som troget, ty han var alltid hos henne när han var i London, och hennes kärleksbrev talar ett klart språk som inte kan missförstås. Han sade själv till en god vän, att han troligen gift sig med henne om han varit fri (- hans hustru levde då ännu).

Men vem var sedan fröknarna Anna och Josepha Dillin? Vem var bokhållare Kandlers dotter? Vad hade de fyra döttrarna till perukmakare Sommerfeld i Pressburg att göra med Joseph Haydn? Barbara Pilhofer vet vi att var ledande sopran vid Esterházys hov, men vem var väl furstinnan Grassalkovics' kammarjungfru C.Czech, som också hon fick ett tusen floriner efter Haydns död genom hans testamente? Alla dessa damer fick ordentliga portioner av den rikt anspråkslöse Haydns arv, och vi har ingen aning om varför eller vilka de var - och kommer aldrig att få veta det heller.

Jenny Linds stora konkurrent

När vi nu ändå har rört oss i Göteborg i Smetanas sällskap med rabbinfamiljen Nissen, så är det väl lika så gott att vi passar på att återuppliva minnet av *Henriette Nissen-Saloman*, en gudabenådad sångerska från Göteborg som gjorde en internationell parallellkarriär till Jenny Linds. Hon föddes 1819, studerade från 1839 i Paris bland annat piano för Chopin och debuterade 1843 på Italienska Operan i Bellinis opera "Norma" mot *Giulia Grisi* i titelrollen. Hon konserterade sedan i synnerhet i Stockholm tillsammans med Jenny Lind, återvände till Paris för att uppträda som Rosina i "Barberaren i Sevilla" utan föregående repetition och fick sedan 1845 engagemang vid Italienska Operan i Sankt Petersburg. I Leipzig skrev kritikern *Ernst Kossak* om henne: "Har man kallat Jenny Lind den svenska näktergalen, så må Henriette Nissen obetingat kallas den svenska lärkan." Hon gifte sig 1850 med den danske tonsättaren *Siegfried Saloman*, med vilken hon sedan turnerade i hela Europa inklusive Ryssland och Turkiet. Från 1859 stannade hon kvar i Sankt Petersburg för att där till sin död 20 år senare verka

som sångpedagog vid det nybildade konservatoriet. Hon utgav på ryska, franska och tyska ett berömt sångpedagogiskt verk "*L'étude du chant*" som användes mycket vid konservatorier i Europa. Till hennes många elever hörde *Reszké*, *Belocca* och *Alma Fohström*, alla legendariska sångerskor på sin tid.

(Med tack och komplimang till vår musikkollega Eric Rischow i Stockholm.)

Den suveräna Clara Schumann

Av någon anledning har hon blivit ett tacksamt offer för ivrare för nedsättande omvärderingar. En hel bok har skrivits om henne enkom för att utmåla henne som känsloladdad satmara och den sämsta tänkbara moder för sina barn. Liszt-anhängare har aldrig upphört att försöka få hennes betydelse för musikhistorien förringad till ingenting. Man har försökt ge henne skulden för både Robert Schumanns, Johannes Brahms' och hennes egna barns olyckliga om inte förstörda liv, - allt utan anledning, delvis säkert för sensationslystnadens skull, men mest av dumhet och okunskap.

Hon är nämligen kanske musikhistoriens renaste kvinnogestalt och som sådan något av ett outransaktigt mysterium. Ingen kvinna i musiken fick nämligen någonsin utstå värre påfrestningar än hon, vilka hon uthärdade med en sinnesjämvikt utan motstycke.

Männen i hennes liv var tre. Först var det fadern. Det var den framstående men sträve pianopedagogen *Friedrich Wiecks* dröm och fixa idé att han skulle viga lilla Clara helt åt musiken och att hon inte skulle ha något liv utom inom musiken. Han drillade henne därför omänskligt hårt. Visserligen var han som nyskapande inom pianopedagogiken en perfekt lärare, och han lyckades i sitt syfte att verkligen utbilda Clara till en exemplarisk pianist; men han var en svår människa, och hans hustru övergav honom och deras barn för en annan pianopedagog när Clara ännu var helt liten. Och med tiden fick han dessutom en annan elev som hette Robert Schumann.

Så fort det stod klart för honom att Clara och Robert drogs till varandra blev han till ett vilddjur av omänsklighet. Han gjorde allt som stod i hans makt för att förstöra relationen mellan dem, han spred falska rykten inför Robert om Clara och inför Clara om Robert, han förstörde Roberts brev till Clara innan de nådde fram till Clara, och han försökte till och med få en domstol att förklara Robert direkt olämplig som familjefar då han hade mentalsjukdom i familjen. Detta var en lös förmodan som inte kunde bevisas. Alla hans monstruösa intriger för att hindra sin dotter från att bli fru Schumann hade bara motsatt effekt: de gifte sig på Claras myndighetsdag, och deras äktenskap blev exemplariskt.

De mörka molnen över deras äktenskap kommer först efter ett antal år och ett antal barn, närmare bestämt 14 år och 7 barn. När Clara väntar det åttonde infinner sig krisen. Samtidigt infinner sig den tredje mannen i hennes liv, den unge Johannes Brahms.

De tre musikerna hinner uppleva en underbar tid tillsammans innan Roberts sjukdom bryter ut. Både Robert och Clara blir Johannes' bästa vänner, och i deras hem finner han för första gången i sitt liv mänsklig trygghet och en musikaliskt inspirerande miljö. Det är efter att han lämnat dem i Düsseldorf för att fortsätta sin musikaliska bana på egen hand som Roberts sjukdom bryter ut. Denna förblir en oförklarlig gåta. Robert kan plötsligt inte komponera längre, han blir inkommunikabel och förlorar kontakten med verkligheten, och så försöker han plötsligt dränka sig i Rhen. Enligt sin egen önskan kommer han på sjukhus för resten av livet, och läkarna bedömer det bäst för

Clara att hon inte längre får träffa honom. Brahms hälsar dock ständigt på honom på sjukhuset och blir den ömma fortsatta kontakten mellan Robert och Clara.

Samtidigt hjälper Brahms Clara på alla tänkbara sätt. Hon måste ju nu försörja hela sin familj ensam och samtidigt betala för sin man på sjukhuset. För att klara detta genomför hon vidsträckta konsertresor, medan Brahms sköter om barnen.

Att Brahms och Clara älskar varandra, fastän hon är 13 år äldre, står utom allt tvivel. Efter Roberts död efter två år på sjukhuset står ingenting längre emellan dem. De Schumannska barnen älskar Brahms som sin moder, ty det har deras moder lärt dem att göra. Den som då backar ur är Brahms. Han rent ut sagt överger Clara och det enbart av egoistiska skäl: han vill inte binda sig, han vill förbli fri. Andå har han senare flera förlovningar, och han kan aldrig släppa Clara helt. Hon förblir alltid den enda riktiga kvinnan i hans liv.

Och Clara? Hon har redan lärt sig att klara sin familj utan Robert. Det är bara att fortsätta även utan Johannes. Hon blir sin tids mest respekterade och firade konsertpianist och lyckas samtidigt uppfostra alla sina åtta barn, även om inte alla får något lyckligt liv. Den yngsta sonen, kallad Felix efter Mendelssohn, som Robert aldrig själv fick se då han föddes när Robert redan var på sjukhuset, var den mest begåvade och skulle ha gått i sina föräldrars spår men dog mycket ung i lungtuberkulos.

Och Brahms? Han blev en ensam och knarrig björn som blev svår att ha att göra med, en besvärlig misantrop, en stortysk chauvinist som komponerade triumfmarscher efter Frankrikes nederlag 1870, en självisolationist som inte ens vågade resa över den Engelska Kanalen för att bara konserterna i England, en ensam man som aldrig blev vidare lycklig. När Clara dog vid hög ålder efter ett otroligt långt och intensivt liv som firad konsertpianist bestämde sig Brahms för att följa henne - och gjorde det efter tio månader..

Som pianist var Clara den mest rakryggade musikern i hela världen. Hon uppträdde alltid i helsvart efter Roberts död. Ingen ärade hans minne så mycket som hon. Hennes enda egentliga konkurrent var Franz Liszt, som dock slutade spela offentligt redan vid 35 år, medan hon gav sin sista offentliga konsert vid 71 års ålder - efter 62 års konsertverksamhet! Hennes sista konsert var en pianokonsert av Chopin, troligen den i F-moll.

Hon var även banbrytande som pianist, då hon var den första som gick in för att vid konserterna spela allting utantill - före henne hade pianisterna i regel bara spelat satser ur konserter och sonater och det med notvändare som assistenter; medan Clara exempelvis var den första som spelade hela Beethovens Appassionata vid en konsert - och det dessutom utantill.

Hon har ofta kritiserats för sin mycket negativa attityd mot Franz Liszt. På Roberts och Mendelssohns tid hade de varit goda vänner, men sedan hade Liszt burit sig illa åt i deras hem i Dresden, talat förklenande om den avlidne Mendelssohn, gjort Robert ursinnig, och efter att Liszt slutat konserterna ville Clara aldrig mer träffa honom eller spela hans musik. Hon betraktade honom helt enkelt som en charlatan och pianoakrobat, som förrått den riktiga musiken för att i stället ägna sig åt publikfrieri genom populistisk ytlighetsvirtuositet. Hon föredrog då att hålla sig till sin makes, Chopins, Mendelssohns, Schuberts, Beethovens och andra föregångares ärligare uppsåt och mera rent musikaliska aspirationer.

(I nästa nummer : Brahms' och andras symfonier)

Filmen "Shine" (och några filmer till)

Detta är en sann historia. David Helfgott var ett musikaliskt underbarn som drillades hårt av sin far så att han skulle bli en konsertpianist av världsformat som skulle slå ut alla andra. Nu blev det inte riktigt så som pappan hade tänkt sig, för han drev pojken för hårt till och med med våld, så att barnet blev nervöst och överkänsligt. Han fick ett stipendium till the Royal Academy of Music i London och genomförde sin diplomkonsert (Rachmaninovs tredje pianokonsert) med bravur men kollapsade efteråt så totalt, att han försvann in på mentalsjukhus för ett oöverskådligt antal år. Han skickades hem till Australien och inledde där en lång och långsam väg tillbaka till karriären.

Genombrottet kom på ett litet nattcafé, där han blev så uppskattad, att han blev ställets stampianist. Därifrån gick det sedan bara framåt och uppåt, så att han till slut kunde konserterna på riktigt igen och till och med gifta sig.

Den australiensiska filmen är gjord med stor känsla och innerlighet och är genomförd med en makalöst övertygande äkthet. Vi ser John Gielgud som den enarmade legendariske pianopedagogen vid the Royal Academy i London, vi får känna precis hur David själv kände det under den tyranniske och omänskliga fadern, och Lynn Redgrave spelar Davids blivande hustru. Resultatet är en djupt gripande mänsklig dokumentation och en stor musikfilm - utan tvekan en av årets bästa filmer.

Några andra engelska filmer kan nämnas i förbifarten. Anthony Simmons är ett regissörsnamn att lägga på minnet. Två filmer av honom har visats nyligen, "The Optimists" med Peter Sellers från 1973, där han spelar en London busker på dekis med hund och barn och allt, och "After the Fair" från 1986, som vi faktiskt recenserat i Fritänkaren en gång tidigare men då felaktigt: den oerhört skickligt iscensatta och finkänsligt genomförda filmen med Hannah Gordon bygger inte på en historia av Anthony Trollope utan av *Thomas Hardy*, en novell ur samlingen "Life's Little Ironies" med titeln "On the Western Circuit". Anthony Simmons' handlag med sina ämnen och hans mänsklighet hör till det finaste i modern engelsk film.

"Moscow Nights" var en frejdig film av Anthony Asquith från 1935 med en mycket ung och viril Laurence Olivier i huvudrollen som en rysk officer som 1916 trasslar till det för sig genom olycklig kärlek och spionkontakter, så att han just skall bli arkebuserad när någonting händer i sista ögonblicket, i en mycket rysk och förtätad dramatisk högt uppskruvad pjäs med alla behöriga ingredienser: Karamasovska vodkaorgier med skenande zigenarorkester, självmord för äran och fosterlandet, de falskaste tänkbara damer under sken av den renaste oskuld, blodig galghumor och en ung Laurence Olivier själv som pricken på i-et.

Vi måste också säga något om Roland Joffés stora filmatisering av "City of Joy" 1992 efter Dominique Lapierres oerhörda dokumentärroman om Calcutta. Filmen har inte mycket gemensamt med boken utan har spunnit sin egen intrig kring miljön, vilket då gav filmen mycket kritik främst från indiskt håll. Ändå är filmen ytterst sevärd, lärorik och gripande, kanske mest för de indiska aktörernas och deras ödens skull.

Slutligen måste vi nämna "Den femte apan" med Ben Kingsley (1992) i Brasilien som halvindiensk ormdödare, som råkar ut för fyra chimpanser. Han beslutar att sälja dessa i storstaden vid havet för att sedan kunna gifta sig med sin käresta. Följaktligen beger han sig ut på en fantastisk odysse med sina fyra chimpanser, under vilken han råkar ut för all världens mänskliga ondska - rovdriften i Amazonas, ohyggliga experiment på djur i hemliga forskningslaboratorier, den katolska kyrkans skrymteri, den hänsynslösa

olagliga djurhandeln - allt exponeras i denna makalösa studie i människans relation till naturen, och kröns slutligen med ett befriande lyckligt slut som trotsar all beskrivning och som är det sista man kunnat vänta sig. Replikerna är genomgående få i hela filmen medan stämningarna, bildspråket och de förtätade laddningarna i stället är mer än tillräckligt expressiva. Detta måste vara Ben Kingsleys bästa film efter "Gandhi". Den filmades i Brasilien av en fransk regissör och byggde på en fransk roman med samma namn.

Kulturkalender augusti '97

2 : Peter O'Toole 65 år
6 : Robert Mitchum skulle ha fyllt 80 år
8 : Dustin Hoffman 60 år
10 : Kungliga Automobilklubben 100 år
11 : Enid Blyton 100 år
13 : idel Castro 70 år
15 : Indiens självständighet 50 år
17 : V.S.Naipaul 65 år
18 : Robert Redford 60 år
22 : 75 år sedan Michael Collins mördades (Irland)
23 : Willy Russell 50 år ("Educating Rita")
- Saccho-Vanzetti-minnet 70 år (frågan om dödsstraff i Amerika)
24 : 425 år sedan Bartolomeinatten i Paris
- "Jane Eyre" av Charlotte Brontë 150 år
30 : *Mary Wollstonecraft Shelley* 200 år
31 : Frederic March 100 år
- Malaysia 40 år
- Trinidad 35 år.

Bröllopsrapport

Man får sällan uppleva ett så välplanerat och så välorganiserat bröllop. Själva vigseln ägde rum i kyrka ute i skärgården, varefter alla gästerna med brudpar och tillbehör transporterades med båt till Långedrag. Ombord på båten bjöds det på champagne, och till denna champagnes verkningskraft bidrog ett antal faktorer: 1) det var varmt, 2) folk var svettiga och därför mer än vanligt törstiga, 3) champagnen var rysk. Följden blev, att alla drack mera rysk champagne än vad som egentligen var lämpligt för någon.

Det mest försåtliga med champagne och i synnerhet rysk champagne är att effekterna visar sig först när det är för sent att åtgärda dem. Visserligen höll sig alla ännu på benen när de satte sig till bords, men det var med nöd.

När väl alla satt till bords visade sig dessutom andra oanade effekter av denna kopiösa (36 flaskor) ryska champagne: toast-mastern kunde näppeligen få en syl i vädret på grund av larm och oreglerad opposition. Det mesta av vad hon sade var bara bortslösad energi på meningslös argumentering med en sanslös hop som bara käftade emot hela tiden på pin kiv bara för att vara rolig.

Ändå lyckades diverse talare genomföra och slutföra sina tal, av vilkas innehåll ingen kom ihåg någonting efteråt; men alla var överens om att Hervors tal var det bästa, ty det var det kortaste, det snabbaste, det ordrikaste och troligen även det mest kärnfulla och innehållsrika. Förhoppningsvis finns det bevarat någonstans.

Så småningom gav både toast-mastern och talarna upp den hopplösa uppgiften att hålla takten med den ständigt alltmer skenande konsumtionen av vinflaskor m.m. med dess alltmer betänkliga resultat för gästernas allt mindre tilltagande uppmärksamhets del, så man lät dansen ta över dominansen. I samband därmed började folk försvinna. Festen hade nått sin höjdpunkt och syfte: allting var fullständigt utom kontroll.

Ungefär halv 2 försvann brudparet på okända öden som efter hand har kunnat rekonstrueras. Det första man konstaterade var att de inte kom hem den natten. En månad senare visade sig detta ha varit planerat som första ledet i en sinnrik komplott för att försvinna. De tog helt enkelt in på hotell där deras resväskor redan var förberedda och packade. Följande morgon försvann de.

Enligt rapporter kunde de senare lokaliseras i Moskva innan de försvann även där efter att ha uppträtt i stadsdelen närmast Lubjanka, där ju Raoul Wallenberg försvann för exakt 50 år sedan, troligen skjuten på kamrat Berias, Stalins eller någon annan kamrats order. Det spordes sedan att vårt brudpar hade transporterats till Sibirien.

Man kunde sedan med viss svårighet följa deras flyktväg över Irkutsk in i Mongoliet. Vid den kinesiska gränsen uppstod det nya oanade problem med att följa deras vidare spår då de maskerade dessa med att byta spårvidd - deras tåg fick andra hjul. Ryssland isolerade ju sig på 1800-talet av strategiska skäl med att frångå den internationella spårvidden för att införa en egen, medan Kina har europeisk spårvidd igen. Således måste alla tåg från Ryssland till Kina byta hjul.

I Peking sågs de dominera den Himmelska Fridens Torg under några dagar innan de försvann igen för att nästa gång observeras i Hongkong, där de bland annat dominerade den flytande restaurangen Jumbo med dess bara 3000 gäster. Efter deras nästa försvinnande kunde de lokaliseras i Auckland på Nya Zeeland.

Det var emellertid endast tillfälligt. Därpå följde det verkliga försvinnandet. Det inträffade någonstans i Tonga-arkipelagen ungefär mitt på datumgränsen. Under en längre tid förblev de oanträffbara på en söderhavso med bara kokospalmer, bladhyddor, korallstränder, djungel och högst fyra andra människor på hela ön utom de själva.

De dök sedan upp utanför Hawaii och kom till rätta igen i Los Angeles för att sedan lägga New York för sina fötter innan de blev kontaktbara igen i London. I New York firade hela den världsstaden brudgummens födelsedag den 4 juli med sprakande fyrverkerier över hela staden hela natten, just när hans flygplan lyfte mot London, så att han skulle få se hela baletten, och för att särskilt extra behaga bruden.

Se, det var ett riktigt bröllop!

Den förskräckliga resan till Finland

Vad är ett år av resor utan åtminstone en haveriresa? Förra året blev det ju ett antal haveriresor, däribland en till Finland, och även i år begav det sig dit med bitvis katastrofala följder.

Förra året var det cykeln som hela reseföretaget kollapsade genom, men detta år var det genom allt annat utom cykeln, som ensam var oskyldig.

Man råkade nämligen komma till Stockholm måndagen den 16 juni, som detta år var en alldeles särskild dag för Viking Lines färjetrafik mellan Stockholm och Finland.

Det var nämligen just på denna dag och på denna dag bara, som färjerutterna mellan Stockholm-Åbo och Stockholm-Helsingfors skulle läggas om. Nu avgår Vikingbåtarna till Åbo och Helsingfors från en och samma terminal i Stockholm, och den terminalen är ganska liten, visade det sig. När nu då Helsingforsbåten och Åbobåten skulle byta rutt med varandra blev det primära resultatet en försening på tre timmar för Helsingforsbåten, vilket knappast någon passagerare visste om innan. Följaktligen kom alla Helsingforspassagerare till terminalen tre timmar för tidigt, och som tre timmar var en för kort tid för att hinna fara hem igen emellan, behagade alla passagerarna stanna i terminalen och vänta. Så småningom infann sig gradvis även alla Åbopassagerarna.

Saken underlättades inte genom att det just denna dag råkade råda full nordanstorm med ösande regnväder. Saken underlättades inte heller av att Viking Line skurit ner sin personal vid terminalen till ett absolut minimum.

När då alla passagerare till Helsingfors *och* till Åbo fann sig nödsakade att vänta i terminalen samtidigt uppstod det någon trängsel. Terminalen var ungefär byggd för ett tusental väntande människor, men i denna nordanstorm var det cirka tre tusen som väntade, och långt ifrån alla fick plats inne i terminalen. De som kunde trängde sig in med våld, så att alla hallar och framför allt trappor fullständigt blockerades och förstoppades. Det var faktiskt bekvämare utomhus, fastän det ösregnade och stormade samtidigt.

Det svåraste av allt var emellertid att få tag på någon sorts anställd personal som kunde hjälpa en med information åtminstone. Till slut fick man tag på en. Han beklagade mycket, men det enda svar han kunde ge på alla förfrågningar var: "Jag beklagar mycket, men jag vet faktiskt ingenting, för här är en sådan oreda idag." Vi var i alla fall helt överens.

Så småningom kom man i alla fall över till Finland med sin denna gång felfria cykel. Emellertid var de finska cykelvägarna som vanligt mindre felfria än någonsin. De finländska cykelvägarnas system är, att det vid varje riktig väg som leder åt rätt håll finns en skylt med "cykling förbjuden", och den enda alternativa hänvisning som finns för cyklister är ut i terrängen. Mellan Hertonäs och Mellungsby finns det inga cykelvägar, såvida de inte ligger bortom all ära och redlighet någonstans åt skogen, för det är som sagt dit alla cyklister hänvisas av skyltarna. I år var denna cykelvägsoreda värre än vanligt på grund av tillfälliga trafikomläggningar, så man kom mera fel än vanligt och förirrade sig totalt i fullständigt okända förstäder åt fel väderstreck. Till slut stannade jag förtvivlad och frågade en ung finsk dam med angenämt utseende om vägen till Borgå. Hon förstod ingenting. Bedjande sade jag då: "Porrvol!" som ungefär var all finska jag kunde. Hon förstod ännu mindre och visste ingenting. Då hade jag bara engelska språket kvar som min sista möjlighet till någon form av kommunikation. Emellertid var min engelska denna gång ganska obehärskad till följd av krissituationen. Jag öste helt enkelt ur mig att det var en skam att Finland inte hade bättre cykelvägar, att alla finska cykelvägsanvisningar bara ledde åt helvete, och annat i den stilen. Hon svarade på tillräckligt god engelska att hon var mycket ledsen, men att hon inte visste åt vilket håll Borgå låg eller hur man skulle komma dit.

Uppgiven rullade jag ett femtiotal meter runt kröken ner för backen och befann mig plötsligt på den stora gamla Borgåvägen. Hon *måste* som infödd ha vetat om dess existens så nära! Här står vi inför ett outrannsakligt mysterium.

Är det då för mycket begärt av en svensk medborgare, visserligen född i Finland men evakuerad därifrån till Argentina vid inte ens ett års ålder utan någon mera chans i livet senare att någonsin lära sig det svåra finska språket, att få bli vänligt besvarad på

svenska i Finland, när Finland och Sverige, trots allt som hänt under de senaste två hundra åren, före dess dock var ett enda land under 650 år?

Att det är som det är i Finland idag är en annan sak, den 25-procentiga arbetslösheten (eller vad den nu uppgår till) är ju varken rolig eller uppmuntrande, och även om Finland lyckas hålla en god ekonomisk fasad och stil utåt märker man i landet att det bakom fasaden råder ett stigande elände då mer och mer inte fungerar. (Ex. situationen i Viking Line-terminalen med obefintlig personal.) Allt sådant får man överse med. Men om man som analfabet på finska språket kommer hem till det land som man är född i, om man dock händelsevis gjorts till svensk medborgare av andra men ändå lyckats förbli finlandssvensk i själen, och som sådan bara blir bemött med finska språket av finnar som ändå vet att man inte kan finska, så får man faktiskt mindre lust i fortsättningen att offra sina pengar på att komma oftare hem till Finland än man måste.

Denna resa på en dryg vecka till Finland avslutades sedan med en ådragen förkylning. Så mycket besvär och åkommor som man fick under bara några dagar i Finland fick resan till detta land att framstå som mycket mera påfrestande och prövningsfyllt än fem veckor av strapatser i hela Tibet.

Rapport från Prag och Letnany

Två år efter Göteborgs Skrivarsällskaps första resa söderut till Prag och Letnany, då Letnany-förlaget såg sitt öde börja randas med dess sedan dess häpnadsväckande livaktiga, produktiva och smärtfria verksamhet (trots enbart förluster), återbesökte två av dess skribenter det ljuvliga Prag och det nostalgiska Letnany. Det konstaterades genast att livet åter blivit billigare i Tjeckien, då tydligen den svenska kronan under två år i någon mån hävdade sig mot den tjeckiska kronan (och den tyska marken), och att Prag lyckligtvis inte förändrats. Däremot var situationen katastrofal ute i Letnany. Vårt gamla hotell Avia fanns kvar fortfarande men utan sina rika och exotiska turister från Slovakien, Ukraina, Vitryssland och Litauen. Dess ryktbara Bar Barbar hade klappat ihop och existerade inte längre. Hela Letnany-stadsdelen var om möjligt ännu mera nedgången och grådaskig än för två år sedan, då tydligen den tjeckiska regeringen inte investerar en enda halera i dess underhåll. Detta torde emellertid framstå som klokt i beaktande av Letnanys unika skönhet, oemotståndliga arkitektur, klassiska bostadsstandard, gränslöst variationsrika byggnadsstil, och dess fullständigt sagolika miljö.

Även en annan förändring konstaterades: tyska språket är mera impopulärt än någonsin. Om man begår det otaktiska misstaget att tala tyska blir man genast betraktad och behandlad som en nazist och följaktligen tyst men effektivt utfrysst ur landet. Bara engelska och franska är gångbart. Alla tjecker studerar engelska frenetiskt (då de aldrig fick göra det före 1989) och talar det i allmänhet förvånansvärt bra, som det intelligenta och begåvade folk de är. Tyvärr får man det intrycket att tyskarna inte har skött sin politik väl gentemot Tjeckien efter 1989.

Drömresan del 3: Turkiet.

17.3. I Istanbul regnade dagarna bort. Det var svinkallt, och man lockades inte ens till att göra den vackra färden över till den asiatiska sidan, då regnet och råheten bara skulle förta hela nöjet. Man fick i stället trösta sig med det rikliga utbudet av umgänge på vandrarhemmet i Istanbul.

Syrien är tydligen det nya *inne*-landet. Alla skulle fara till Syrien. Min gode vän Claude la Barre var där som bäst, så jag hade missat honom med bara några dagar. Emellertid var det inte lätt att ta sig in i Syrien. Man måste ha visum, och vid gränsövergången måste man dessutom växla minst 100 dollar till värdelösa syriska pengar. Somliga fick visum till Jordanien men inte till Syrien. Hur de tänkte ta sig till Jordanien utan att kunna ta sig genom Syrien var deras problem. En finne visste inte om han skulle kunna få sitt visum i Istanbul eller Ankara, men han chansade på Ankara, då det låg närmare Syrien. Han såg fram emot att åtminstone få kunna komma till Adana.

Ett annat nytt inneställe var hippiebyn Olympus. Alla talade om det, men ingen hade varit där utom en schweizisk flicka, som blivit besviken. Men hon hade blivit besviken på allt och till och med på Kappadokien. Kort sagt, fastän säsongen låg i bottenläge var Turkiet mer än någonsin ett turistland.

Även doktor Sandy var melankolisk och hade åldrats. Han börjar mer och mer likna den gamle försupne och patetiske Rembrandt. Han dricker numera inget vin mer utan bara whisky. Han skyllde på vädret: "Mitt liv rinner ut mellan mina fingrar precis som regnet ner i rännstenen och kloaken, och ingenting vettigt har jag gjort av mitt liv. Ändå hade jag alla förutsättningar. Jag kommer att dö en okänd nolla som ingen visste någonting om." Kanske det var vädrets fel. Det var kallare än i Bulgarien och i Berlin och värre än i det dimmigaste London, enligt en engelsman.

Vi hade två angenäma luncher och middagar tillsammans, men vinet har blivit dyrt i Turkiet. "Ännu finns det riktiga Turkiet kvar, men det får inte bli värre än så här," sade doktor Sandy.

Vi diskuterade ingående det muslimska problemet, men det är svårt att genast sammanfatta alla aspekterna av det intressanta dagsläget. Mest rädda för islam idag verkar Australien vara på grund av den svällande krutdurken Indonesien.

Jag lämnade Istanbul ensam i ett regnigt nattnörker utan liv på gatorna och utan värme i stationen eller på tåget. Ingen vår hade ens vågat knoppa i det europeiska Turkiet. Det var bara att hoppas på Grekland.

Sista bilden av Turkiet: framemot midnatt, på en trasig parkbänk en utsträckt uteliggare, snöblandat regn.

18.3. Grekland var vackrare än någonsin. Efter passerandet av gränsen, där tre passagerare visades tillbaka till Turkiet, avtog snöbyarna småningom, men under hela dagen förblev bergen snötäckta mot Bulgarien. Tidvis på vissa sträckor såg man snötäckta berg även söderut. Men solen bröt fram efter Alexandropolis och var sedan strålande härlig och klar hela vägen till Thessaloniki, ehuru det förblev kyligt. Den iskalla natten vid gränsen, där två timmar passerades med värmen avslagen i tåget, tog tyvärr ut sin rätt genom omisskännliga förkylningssymptom.

Mitt resällskap var två trevliga norrmän från Åndalsnes och Ålesund. Den ena studerade internationell juridik vid Thessaloniki medan den andre, den äldre brodern, hälsade på. De hade gjort en utflykt till Istanbul och funnit den obehaglig, då de pinsamt hade berörts av den turkiska regeringens förehavanden framför allt mot kurderna och de mänskliga rättigheterna.

Vi diskuterade livligt hela natten, då den äldre brodern var psykolog och mycket insatt i tidens strömningar och problem. Han hade läst C.G.Jung och var mycket initierad i buddhismen, så vi var på helt samma våglängd. Emellertid motsatte han sig min historiesyn och intellektualism, som han menade att var för torra. Hans verklighetsuppfattning var helt subjektiv, vilket kunde försvaras genom hans ungdom: han var bara 28 år. Den yngre brodern, juristen, var bara 24 men enligt min mening något klokare.

När våra debatter blev som hetast föredrog de att dra sig bort till en annan tom kupé, så att vi alla tre kunde sova gott för natten genom att sträcka ut oss i vår fulla längd. Det kunde man inte som tre i en kupé. Vår tågagn var grekisk, sätena var hårda att sitta på, så det gick inte att sitta hela natten.

Vi skildes sedan i Thessaloniki efter en 18 timmars tågresor, de på den yngre broderns vägar och jag för att efter en påfrestande fasta äntligen släcka törst och hunger på mitt favoritställe i Thessaloniki med en ljuvlig flaska Retsina.

(Forts. i nästa nummer. Vi återkommer då till doktor Sandy och även längre fram i samband med doktor Pier Giulio i Genua.)

Erik Holmberg in memoriam

Jag hade det oerhörda privilegiet att få uppleva denne legendariske lärare i grekiska och historia som min rektor under mina år i Samskolan på 60-talet. Naturligtvis förstod man inte då i slyngelåldern vilket privilegium detta var, men tyvärr fick jag heller inte chansen att få lära mig det, då jag aldrig fick ha honom personligen som min lärare. Det var bara som rektor jag upplevde honom och det ytterst sparsamt, vilket jag beklagade senare, när jag av andra fick höra vad han hade varit för en lärare.

Han överraskade mig dock vid ett sammanträffande 15-20 år senare med att komma ihåg mig precis, fastän vi i princip bara mötts två gånger. Det var vid ett föredrag som han höll om utgrävningarna på Santorin i samband med de gamla teorierna om Atlantis, som han klart tog ställning för att handlade om det katastrofala vulkanutbrottet på Santorini eller Thera 1500 år före vår tideräkning vilket förstörde hela den minoiska civilisationen. Jag har aldrig hört en mera plausibel teori om ursprunget till legenden om Atlantis.

Erik Holmberg förblev alltid en hängiven arkeolog och grävde flitigt på Peloponnesos under 30-talet, utgrävningar som i nutiden övertagits av en av hans elever. Arkeologi och historia går hand i hand, och hans intresse för historia var lika brinnande och levande. Han lär ha varit den idealiska historieläraren, som kunde få historien att framstå som mera levande än nutiden, och som verkligen inspirerade sina elever till att själva omfatta ett brinnande historiskt intresse, egenskaper som också utmärkte den kanske främsta historikern i Finland någonsin, den lika klassicistiske Eirik Hornborg. Dessa båda måste ha känt varandra då de var experter inom samma dubbelfack och nästan identiska som personligheter. Det vore intressant att forska i deras eventuella samröre.

Var finns det sådana historielärare idag? Historia som skolämne nästan försvann genom Palme-epokens utrensning av alla s.k. onödiga ämnen i grundskolan och gymnasiet, och historielösheten är mera utbredd än någonsin sedan medeltiden i vår tid. Desto mera angeläget blir det då att minnas och ta vara på minnena av de eldsjäl

som visste vad de talade om när de undervisade i vad som för dem var det angelägnaste ämnet för hela mänskligheten.

Interju med Johannes B. Westerberg

(med anledning av "Den heliga tystnadsplikten")

- Hur överlevde du den natten du blev utelåst av din styvfar? Varför slog du inte in ett fönster om du en gång kunde klättra upp och kika in?

- Jag har aldrig kunnat ta till våld. Jag ville inte ytterligare provocera min styvfar och göra honom ännu vredare. Hade jag slagit in ett fönster hade han kanske slagit ihjäl mig. Men min mor hade en gris i en liten stia. Den grisen var jag god vän med. Jag gick och lade mig hos honom, och han hade ingenting emot det, då vi värmdes varandra. Den grisen var mycket bättre sällskap och mycket mänskligare än min styvfar.

- Du skriver vad du vet om din far och hans namn, men du nämner aldrig din mor vid namn. Vill du inte avslöja hennes namn?

- Nej.

- Din styvfar?

- Nej. Jag vill aldrig nämna hans namn i något sammanhang, höra talas om honom eller forska i hur det gick för honom. Om jag skulle möta honom på nytt i livet skulle jag vägra kännas vid honom. Jag skulle förneka honom. Må han vara glömd och helst levande begravd.

- Har du någonsin velat hämnas på honom?

- Jag vägrar besvara frågan.

- Hur gick din utbildning till? Vad fick du lära dig? Hur bedrev munkarna sin undervisning?

- Min utbildning var egentligen ytterst bristfällig utom på ett område. All undervisning jag fick centrerades kring det skrivna ordet. Min utbildning blev därför ensidigt humanistisk. Min språkundervisning i först svenska, finska och ryska och sedan inom Ryssland i andra språk var den bästa och noggrannaste tänkbara. Den slarvades aldrig med. Naturligtvis var mycket litteratur liturgisk och religiös, extrem vikt fästes vid kyrkoslaviska, men det fästes även mycket hög vikt vid min historieundervisning. För dem var det viktigaste kapitlet i hela världshistorien konflikten mellan tsar Peter I och raskolnikerna, de gammaltroende, då de menade att alla Rysslands senare politiska problem hade börjat där. Vad som grovt försumrades var alla naturvetenskapliga ämnen. Jag fick ingen undervisning alls i fysik eller kemi, matematiken ansågs inte så viktig, och till och med biologin var satt på undantag. I stället fick jag alla de viktigaste språken och hela världslitteraturen. Min vägledare menade att den enda riktigt viktiga kunskapen i livet var kännedomen om den mänskliga naturen, och den kunskapen kunde man bara få genom det skrivna ordet och det levande livet.

- Beklagas du att din utbildning blev så bristfällig i de naturvetenskapliga ämnena?

- Inte alls. Tvärtom. Jag fick den bästa tänkbara skolning. Vad behöver man naturvetenskap till om man inte skall bli vetenskapsman eller ingenjör? Man behöver naturligtvis kunna räkna, addera, subtrahera, multiplicera, dividera, räkna med procent och annat sådant som man kan ha praktisk nytta av och som ryms inom ramen för förnuftig träning i logik, men högre matematik är för mig som abstrakt musik och kan jag inte se någon mening med. Biologi kan man naturligtvis alltid ha stor nytta av, i

synnerhet om man reser mycket, medan fysik och kemi för mig är slutna områden som hör till instängda laboratorier med ohälsosamma preparat. Och är det inte vetenskapsmännen och ingenjörerna som har fördärvat och förfulat hela världen med sin miljöförstöring, framdrivandet av befolkningsexplosionen, de omänskliga industriökningarna, funkisarkitekturen, de livsfientliga storstäderna, asfaltdjungler av kriminalitet, sociala problem och miljöproblem? Den sköna nya världen av global miljöförstöring frambragtes inte av humanister utan av vetenskapsmän, ingenjörer och profitörer.

- Du skriver att din lärare var 80 år när han dog. Han måste då ha varit född på 1880-talet. Leo Tolstoj dog först 1910, och han hade en hel del med den ortodoxa kyrkan att göra. Berättade din lärare någonsin något om Leo Tolstoj?

- Denna fråga bereder mig glädje. Leo Tolstoj, den störste av ryssar, blev djupt besviken på den ortodoxa kyrkan för att den helt ställde sig bakom tsarens politik utan någon kritik. Han fördömde därför sin egen kyrka. Följden blev att kyrkan bannlyste honom och varnade hela Ryssland för honom. Ändå var Leo Tolstojs egen syster nunna i kyrkan om inte rentav abedissa, och i andlig mening övergav Leo Tolstoj aldrig kyrkan. Han vallfärdade som pilgrim till olika kloster långt in i ålderdomen. Min lärare var särskilt engagerad i affären Leo Tolstoj då han upplevde honom som ung man. Han beskrev honom livligt för mig. Det var en sällsam blandning av alla de mest ryska oförenliga motsatserna, höga aristokratiska later med smaklös simpelhet, hög vishet med bondsk dumhet, en fantastisk människokärlek med förödande taktlöshet, stora visioner med en fatal ansvarslöshet. Leo Tolstoj var det mänskliga idealet och samtidigt allt det som man bara inte fick vara.

Min lärare beklagade Leo Tolstojs fall mycket. Han gick kanske för långt då han i princip gav Leo Tolstoj ansvaret inte bara för den ryska bolsjevikrevolutionen, (Lenin beundrade Leo Tolstoj kolossalt,) utan för både första och andra världskriget, hela stalinismen och till och med den tyska judeförintelsen under andra världskriget. Det sista försvarade han med, att det var Leo Tolstoj som gav anledning till bolsjevikismen, och att det var bolsjevikismen som gav anledning till Adolf Hitler.

"Men var inte Leo Tolstoj då engagerad för judarnas sak?" kunde jag invända.

"Jo, i högsta grad. Han studerade själv för en rabbin i Moskva. Men många judar var bolsjevik, främst Leon Trotskij. Och liksom Leo Tolstoj delvis gjorde sig medskyldig i ansvaret för de båda världskrigen och judeförintelsen, så ledde också delvis hans direkta engagemang för judarnas sak till Sionismens stadfästelse och till grundandet av staten Israel år 1948."

Egentligen borde jag skriva en hel bok bara om min lärare.

- Tidigare har du berättat om att du var i Prag våren 1968. Du säger ingenting om detta i dina memoarer.

- Innan jag gick till sjöss gjorde jag en resa genom Baltikum, Polen till Berlin och Prag. Jag vill inte avslöja några detaljer med denna utflykt, men det var när det stod klart att Bresjnevs och Husaks kontrarevolution i Prag skulle genomföras som jag fattade beslutet att gå till sjöss.

- Du kan väl naturligtvis heller inte namnge någon av dina republikanska kontakter i Kalifornien, som du påstår att organiserade mycket av narkotikatraffiken?

- Omöjligt. Men jag vet vilka de är, och jag har dem under uppsikt, men de vet ingenting om mig eller var jag är och kan aldrig nå mig.

- Varför vill du inte veta säkert att min morbror inte var din far genom ett DNA-test?

- Jag väntade mig en sådan fråga av dig. Du vet att det är min svagaste punkt. Självt finner jag det föga sannolikt att din morbror skulle ha varit min far på grunder som jag

upprepade gånger redogjort för. Men du vill gärna spekulera i att det ändå kan ha varit så. Det får du stå för själv. Jag vill inte göra dig besviken med att prestera ett DNA-test som skingrar alla tvivel och din illusion. Kanske jag själv även gärna vill ha kvar föreställningen att det kan ha varit så, som ett slags reservmöjlighet, om min riktiga pappa aldrig skulle bli känd. Men jag känner på mig att han lever. Detta är en hemlighet vad jag berättar nu, men en av avsikterna med att jag låter mig publiceras av dig med allt vad jag skriver under namnet Westerberg är i viss mån ett hopp om att det kanske en dag skulle bli internationellt känt och kanske läst av min far, som då skulle ge sig till känna. Detta är något av mitt livs önskedröm. Om han var högst 30 år när jag föddes, troligen yngre, skulle han idag inte vara mer än omkring 75 år. Men denna chans minskar med åren. Därför uppmuntrar jag med all kraft dina publikationer och anstränger jag mig för att berika dem.

- Får vi publicera dina memoarer?

- Du får publicera mina memoarer på villkor att de föregås av dina egna och att du då publicerar båda på samma villkor. Om du inte vill stryka något från mina memoarer får du heller inte stryka något från dina egna.

Fråga (från en läsare): Herr redaktör, i er tidning nummer 44 utgiven i mars 1996 på sidan 5 längst ner berättar ni att Johannes B. Westerberg som den förste fått läsa hela redaktörens självbiografi. Likväl skrev inte JBW sin självbiografi som pendang till Er förrän ganska sent under hösten 1996, som om han först då fått läsa den. Finns det en förklaring till detta?

Svar (från redaktören): Ja, det gör det. Tyvärr händer det ibland att post kommer bort på vägen till Indien, även om det är ytterst sällan det händer. I detta fall visade det sig att Johannes aldrig mottog redaktörens självbiografi under våren, varför han skickade ett nytt exemplar under hösten, varför Johannes inte fick läsa den förrän då.

(Båda självbiografierna finns nu samlade och tillgängliga i Letnany-förlagets publikation nr. 33, "Öden och äventyr" del 1, som för närvarande håller på att slutredigeras för tryckning.

Denna intervju har kommit till under våren i olika portioner och slutredigerats efter vårt sista möte i Kathmandu den 3 juni 1997.

I nästa nummer publicerar vi det sista kapitlet i "Den heliga tystnadsplikten", som innehåller författarens uppgörelse med sitt eget öde.)

Notis om John Bede

Även vår gamle vän John Bede's "Gotisk historia", andra delen, står inför sin utkomst. Första delen tog fyra år att översätta och bearbeta. Andra delen, lika omfattande, gick på bara tio dagar!

Därtill har vi den glädjande nyheten, att den så uppmärksammade debatten i Fritänkaren om Shakespeares egentliga identitet (nr.48-51) kommer att återupptagas i nästa nummer efter nya rön genom författaren Martin Tegen, tidskriften Fenix, privat korrespondens o.a.

Expedition Oman del 4.

I Sur började äventyret. Där inleddes nämligen de mera äventyrliga utflykterna ut i terrängen med jeeparne. Till en början höll vi oss i Sur, Omans största hamnstad, där vi inspekterade det väldiga varvet, där *dhow*s fortfarande byggs enligt uråldriga traditioner. Sur har en underbar naturlig hamn som rymmer hur mycket som helst, ungefär som Lissabon eller Sydney. De enastående *dhow*båtarna byggs av teak som importeras från Indien eller Zanzibar. Med dessa farkoster trafikerade omanierna för tusen år sedan alla haven mellan Sydafrika och Kanton. På den tiden syddes skeppen ihop med kokosfibrer, så att de blev ytterst smidiga och följsamma i oceanvågorna. Nackdelen var, att om något gick sönder, som vid kollision med ett rev, så gick allting sönder. Ännu på 1700-talet omfattade det omanska sjöimperiet inte bara sydöstra Arabien med Bahrein och Qatar utan även hamnar längs hela Östafrika från Somalia ner till Mozambique samt även hamnar i Persien (främst Khorramshahr), Pakistan och Indien.

I dessa utmarker av den arabiska halvöns yttersta sydostspets blev trakterna allt vildare och ortsnamnen allt svårare att hålla reda på. Namn som man kunde komma ihåg var Dagmar och Birka, men redan med Al Ashkashash blev det svårare. Vi besökte en urgammal stad i Sharquia-området med ett uråldrigt fort med fint utsnidad träport från Zanzibar som var som en ökenstad i Afrika med hus av bakad lera, som måste regna bort om det regnade för mycket. Sedan tog vi språnget ut i den vilda beduinöknen.

Wahiba Sands är en relativt liten öken, men dess sanddyner är upp till 100 meter höga. Som lekfulla barn körde våra chaufförer ut med oss i de fem jeeparne i dessa sanddyner och körde berg-och-dal-bana i dem av hjärtans lust. En av våra chaufförer, Samir, hade varit i armén som soldat, flygplanspilot och helikopterförare. Han tog de värsta riskerna och trodde kanske att han kunde göra åttor och loopar även med sin jeep i öknen och körde följaktligen fast ibland eller hotade välta, till sina dampassagerares måttliga förtjusning. Den tekniska ledaren för expeditionen var Sultan, en högre och auktoritativ arab i västerländska kläder, som alltid visste exakt hur alla problem skulle lösas, även om han var en stor skojare. Han påstod att "trollslända" på Swahili heter "helicopter", och det fanns de som gick på det.

Intressantast av våra chaufförer var Abdul Sharif, som var ägaren till alla fem fordonen, en liten försynt man konsekvent arabiskt klädd i turban och burnus, mycket beläst, mycket kunnig och med världens vackraste händer. (Jag studerar alltid människors händer, då de säger mycket om karaktären.) Han kunde tyda alla gåtfulla inskrifter som dök upp på vår väg. Han kunde Koranen utantill.

Feisal var en annan av chaufförerna. Han var helt västerländsk och gick bara i en skjorta som det stod "Los Angeles 98" på, och när tystnaden i öknen blev för olidlig för honom spelade han egensinnigt disco- och dunka-dunk-musik på kassett. Klockan fyra på morgonen vaknade vi av att han inte kunde sova (av ovana vid tystnaden), då han för att fylla tomheten av sin sömnlöshet spelade sin dunka-dunk-disco-musik. Vi kommer till fler underliga ökenkontraster senare.

I öknen hälsade vi på hos äkta beduiner, som bjöd oss på dadlar och kaffe med omansk halvah. Beduinerna lever sitt eget liv som nomader och vägrar att kalla sig fattiga eller asociala. De ägnar sig mest åt att föda upp kameler, och Arabiens bästa kameler kommer just från Wahiba Sands. En väl uppfostrad kamel kan betinga ett pris på en miljon kronor.

Övernattningen skedde i ökentält ute i sanddynerna medan hela stjärnhimlen strålade i sin klaraste tänkbara glans. Månen var nätt och jämnt ny, så natten var som allra mörkast. Det var slutet på Ramadan i dessa dagar, den heliga fastemånaden, som varje år infaller cirka elva dagar tidigare än föregående år, så att araberna med tiden kommer att hinna i kapp vår tideräkning (på 6000-talet), då de har cirka tre år fler än vi per sekel. Ramadan avslutas med en speciell högtid som kallas Eid och som varar i tre dagar. Då klär alla upp sig, herrarna tar på sig sina bälten med sina stora silverdolkar, och kvinnorna tar på sig sina vackraste dräkter och alla sina smycken av silver och guld, medan festligheterna genomförs med danser och festmiddagar.

Stämningen var ganska slö och uppsluppen när vi på kvällen satt runt lägerelden. Samir berättade sina skrönor från sin karriär som allt möjligt, och snart kom man in på de bedrövligaste och slöaste tänkbara vitsar. Det var faktiskt Muhammed, vår egen älskvärda chaufför, som började:

"Vad heter världens mest kända amerikanska general?"

"Schwarzkopf?"

"Nej."

"Eisenhower?"

"Nej."

Fler förslag mottogs med nekande svar. Patton skrotades också. Det rätta svaret var: General Motors.

Så började det. Någon frågade: "Vad hette Jakobs tolv söner?" Ingen kunde komma ihåg alla Jakobs tolv söner. Svaret var: Bröderna Jakobsson.

Så var det Herkules tur. Frågan var: vad hette Herkules hustru? Ingen visste. Naturligtvis hette hon Frukules.

Världens mest kända skotte? Ingen visste. Svar: Skotten i Sarajevo.

Men sedan kom det en rolig som omväxling. Frågan var: Varför är det så farligt att åka i sovrvagn på tåg? Svaret var: Tåget kör över alla *sleepers*.

Och så höll det på. Stämningen i lägret var god och uppsluppen för att inte säga den hjärtligaste tänkbara, och denna goda anda genomsyrade hela vår grupp. De flesta av oss var erfarna resenärer som varit överallt över hela jorden inklusive ställen som Borneo, Peru med Macchu Picchu och Titicacasjön, Bortre Indien, Japan, Nepal och allt möjligt, men det var bara jag som hade varit i Tibet. Vi var åtta par och tre ungar plus färdledaren, en helt ung göteborgare, med klart språk och sonor stämma. Två av paren var från Norge medan en dam var finsk och en man var engelsman.

De flesta valde att ligga i enmanstält eller dubbeltält, varför de tre stora beduintälten nästan blev tomma. Jag valde ett av dem och fick ligga där helt ensam nästan som en schejk bland mattor och i skön och rymlig sovsäck. Emellertid är ökenklimatet mycket nyckfullt. Det var kallt när vi gick och lade oss, ty vinden var frisk, och jag måste ha på mig både strumpor, byxor och tröja i sovsäcken. Men plötsligt upphörde vinden, och det blev alldeles för varmt. Klimatet i öknen lär förändras drastiskt fyra gånger per dygn.

Tyvär led jag av en mage i upprorsstämning. Jag kämpade hela natten med kramper och kolik och fick därför nästan ingen sömn alls, och på morgonen släppte jag ut innehållet. Jag grävde noga en grop innan så djupt som möjligt, men denna grop fylldes sedan med ett innehåll av en sådan beskaffenhet, att om en kamel sedan trampade däri skulle den finna sig värre därän än i kvicksand.

(forts. i nästa nummer.)

Expedition Tibet maj '97 del 2 : Kathmandu

Vår första dag i Kathmandu blev en enastående arbetsdag av otroliga kraftprestationer. Vi steg upp halv 4 i gryningen för att i skumpa-dumpa-buss längs lösa stigar färdas upp till soluppgången vid Nagarkot. Solen gick upp på en molnfri himmel medan den sakta omstrålade Langtang-massivet, Ganesh-massivet, Manaslu och Himal Chuli, Dorje Langpo och även massivet kring Mount Everest. Därifrån for vi upp på ett annat berg på 2100 meter för att därifrån bege oss till det stora Vishnutemplet utanför Kathmandu, det mesta till fots. Som avslutning på dagen bjöd oss vår guide Shekar hem oss till sig på middag med hembränt vin av anseilig styrka. Vi fick träffa hans vackra hustru och späda son i deras lilla hem strax väster om Kathmandu bortom fotbollsarenan. Vi fortsatte sedan dagens diskussioner och program för morgondagen på taket av vårt utsökta hotell, där debatten pågick efter en 15-timmars arbetsdag i ytterligare tre timmar under periodvis animerade och dramatiserade diskussioner om huruvida det var lämpligast att hellre satsa på 915-kilometers backen 3000 meter uppför till Lhasa än att sätta sig i en tarvlig flygmaskin.

På måndagen träffade jag Johannes i Kathmandu. Jag sökte upp honom i hans Guest House i Thamel, han var inte inne, i stället satt det ett anseiligt antal människor av varierande raser och klasser och väntade på honom, jag lämnade honom ett meddelande om var jag skulle sitta och vänta på honom, och efter en halv timme dök han upp på mitt lilla kafé Right Choice.

Vi hade inte setts på exakt ett och ett halvt år. Det var därför svårt att finna var vi skulle börja. Men så småningom började han utfrågningen. Han ville veta allt om vår grupp, så att han småningom kunde bilda sig en uppfattning om vår expedition. Sedan inledde han sin långa och utförliga rådgivning.

Vad han fick höra om oss behagade honom mycket. "Äntligen har du oddsen på din sida och bättre förutsättningar den här gången för att lyckas än förra gången du var i Tibet. Tag noga vara på den totala frånvaron av stressfaktorer. Jag föreslår att du denna gång helt ägnar dig åt gruppen, då det inte finns någonting som kan distrahera dig från den. Se till att den klarar sig lika bra som du själv. Och jag tror det är viktigt att ni alla kommer runt Kailas. Om ni gör det borde er resa bli fullständigt lyckosam."

Han ville också höra allt om de individuella medlemmarna. Den äldsta var ju 65 och den yngsta, en dam, bara 26, men till allas vår fördel var det faktum att vi alla, från den äldsta till den yngsta, var grundligt erfarna resenärer.

"Emellertid måste ni akta er i Tibet. De yrande stoftstormarna kan bli outhärdliga. Ni kommer alla att behöva ansiktsmasker, särskilt i Lhasa och Shigatse. Vad ni än gör, så tag inga risker. Det är det första och sista och viktigaste budordet för alla Tibetresenärer."

Efter en gemytlig kopp kaffe på Café Right Choice gick vi tillsammans upp till Swayambunath. Solen var besvärlig, gatorna var uppgrävda, men luften över Kathmandu var hög och klar. Han berättade då en sällsam teori för mig.

"I förhistorisk tid tror man att Kathmandudalen var en enda stor sjö. Denna kulle med dess heliga status sedan urminnes tider skulle då ha varit en ö. Det finns förhistoriska legender och poem som berättar om en svunnen sagotid med underbara palats, som sedan tillsammans med sjön skulle ha försvunnit genom jordbävningar. Dessa uråldriga legender skulle passa som hand i handske med de gamla legenderna om Atlantis och syndafloden. Men i alla dessa gamla legender finns det alltid något som verifierar dem i allt utom vetenskapligt. Beträffande Kathmandudalen är det faktum som talar för att det faktiskt varit en sjö dess nästan absoluta platthet överallt. Det finns

bergskullar men inte en enda jordkulle. De geologiska förutsättningarna och omgivningarna här är ungefär de samma som vid Tenochtitlan i Mexico, som ju också var en enda stor sjö med några öar, där nu Mexico City breder ut sig i en förödande stenöken av bara platthet.

Tyvär saknar man i Nepal medel till att utföra arkeologiska utgrävningar. Troligen skulle man lätt kunna ta reda på Kathmandudalens geologiska historia genom enkla borrhningar, och eventuella ruiner på en svunnen sjöbotten skulle också ganska lätt kunna lokaliseras. Alla dessa internationellt intressanta forskningsarbeten kommer väl att genomföras med tiden, bara inte staden hinner växa sig för stor och massiv."

Vi gick sedan till Yak Restaurant och intog en enkel lunch med *lassi* och *momos*. Han väntade sig mycket av min resa, och efter några sista goda råd från hans sida skildes vi halv två. Vi såg båda fram mot återseendet om jämnt en månad, när det skulle vara ännu hetare i Kathmandu - nu var det bara 32 grader.

Under tiden följde Manfred, vår demokratiskt utvalde gruppleadare, med vår guide Shekar till den kinesiska ambassaden för att fixa våra visum till Tibet. Allting hängde på det. Några av oss fick byta yrken, ingenjören Holger fick bli serviceman, och en administratör i utländska ärenden fick bli lärare. Det spelade ingen roll vilka okontroversiella yrken vi hade bara kineserna blev glada. Därmed ordnades ärendet smärtfritt.

De andra åkte och besökte den tibetanska kolonin söder om staden med en fullständigt halsbrytande hemresa till Bhaktapur till resultat som varade i en och en halv timme i en fullständigt proppmättad buss, där alla fick intaga tämligen halsbrytande och kroppsbrutande ställningar. Holger köpte böcker för 2500 rupier på Mandala Book Point som expediten förband sig till att skicka hem till honom - han har redan ett bibliotek på cirka 50,000 volymer. Denne fantastiske man har arbetat i alla möjliga internationella sammanhang som truckförare i Sinai bland annat och mest som militär tekniker.

På tisdag följde så det stora lyftet över Himalaya till Lhasa. Himlen var molnfri, och sikten var nästan fullständigt klar. Vädret var idealiskt för en kringsegling i luften av hela Mount Everest-massivet. Redan Ganesh och Langtang och Manaslu syntes väl från flygfältet, men när vi väl lyfte upp i jämnhöjd med den bländande Himalayavärlden blev de spetsiga vintertopparna nästan påtagligt nära. Jag hade turen att få en fönsterplats på rätt sida, så det blev ett oupphörligt fotograferande hela flygturen med sammanlagt fyra andra kameror utom min egen - ens privilegierade plats innebar ju ett visst ansvar och tillgodoseende av deras behov som inte kunde åtnjuta samma förmåner.

Först dolde sig Mount Everest under vingen innan hela massivet småningom trädde fram, där Everest påtagligt var den dominerande toppen ehuru den höjde sig bakom de tre andra drabanterna Makalu, Lhotse och Cho Oyu. Planet svepte på respektabelt avstånd från topparna mot öster innan det lovade upp mot norr för att passera mellan dem och Kanjenjunga-massivet. Av Kanjenjunga såg jag ingenting, och inte heller av Jamdrok Tso som vi passerade väster om, medan vi däremot snart kunde se Shigatse långt där nere med Tashilumpo och fortets mörka ruinhög för att därifrån följa Brahmaputra mot öster. Till slut kom även Lhasa med Potala inom synhåll strax innan planet gick ner för landning på det nya flygfältet i Gonggar. Turbulenserna var förfärliga hela vägen fastän det var klart väder. Planet var ett tvåmotorigt Boeing 737 med plats för cirka 200 passagerare.

Kineserna erbjöd oss inga problem vid immigrationen eller tullen, och vi kunde omedelbart ta plats i bussen som vår guide Tenzing mötte oss med. Han är en liten

enkel man som hela tiden är fullständigt rakt på sak och tycker om att man pratar med honom och skämtar med honom.

Vårt hotell i Lhasa var Banak Shol strax norr om Barkhor i den tibetanska stadsdelen vid en av de största gatorna, som österut för direkt till Potala. Hotellet var anspråkslöst och charmfullt med en mycket välförsedd restaurang - kvällen firades med en synnerlig festmåltid.

De flesta av oss hann även med att gå ned till Barkhor och Jokhang och till att gå hela varvet runt. Några av oss gjorde det en gång till efter middagen.

Återseendet med Tibet efter fyra år var en överväldigande upplevelse. Redan när jag såg de första enkla tibetanska lerhusen på vägen in mot Lhasa med sina bönevimplar som enda utsmyckning började jag gråta av rörelse. En oändlig hemkänsla överföll en bakifrån med en förödande kraft som man aldrig hade kunnat föreställa sig. Visserligen hade jag sett fram emot att få komma tillbaka till Tibet ända sedan min förra och första resa, men aldrig hade jag anat att återseendet skulle bli så starkt känsloladdat som det blev. Samtidigt var det som om de fyra år som passerat emellan aldrig hade varit. Det var bara att fortsätta direkt från det ögonblick då man förra gången motvilligt skiljts från detta världens säkert mest säregna land.

(Forts. i nästa nummer, då vi inleder den långa rapporten från Lhasa.)

Fotografisk succé

När man efter hemkomsten började mottaga film efter film i brevlådan, inalles fjorton stycken, häpnade man mer och mer för varje ny film. Inte en enda bild hade misslyckats! Sammanlagt konstaterades endast tre misslyckade bilder från Tibet. En enda hade råkat ut för slutarfel, en hade misslyckats för att en skämtsamt tibetan i utlösningens ögonblicket lagt sin hand över linsen, och i den tredje hade bergen i bakgrunden överexponerats bort då jag tagit alltför mycket hänsyn till den mörka förgrunden. Sålunda har jag mer än 300 tibetanska diabilder redo för visning när som helst, och samtidigt har jag till en kollega (som inte kunde följa med) kunnat leverera 157 av honom beställda bilder, som jag tagit på köpet och som han blev mer än nöjd med - han hade väntat sig sämre.

Kort sagt - en högst oväntad och total succé.

Vad hände egentligen i Mongoliet?

Det vet egentligen ingen och allra minst här i Sverige. Mongoliet genomgick under 30-talet en lika förödande om inte mer förfärlig revolution som Ryssland 1917 och Kina 1949-76, då diktatorn Khorloin Choibalsam, Stalins lydige marionett, beslöt att utrota all religion i landet för att ersätta den med ateism. Följaktligen brände han ner de flesta av landets 700 kloster och lät han mörda 18,000 munkar. De 92,000 munkar som överlevde utrensningarna, om dock hemlösa, tvingades i allmänhet till tvångsarbete i fabriker och till tvångsgifte. Det största klostret i Mongoliet var Erdene Zuu i Karakorum med 60 tempel och tusentals munkar och lamor. Liksom den ortodoxa kyrkan i Ryssland tvingades buddhismen i Mongoliet gå under jorden under 70 år. Först sedan 1990 har

den börjat våga sig fram igen, vilket Kina är mycket oroligt över. Likväl finns i Mongoliets största kloster Erdene Zuu idag endast tre rekonstruerade tempel där endast några få gamla munkar finns kvar.

Den kommunistiska iveren i Kina, Mongoliet och Tibet att utrota buddhismen av ateistiska skäl, för att göra ateismen till någon sorts ersättningsreligion, är mycket svår att förstå, då buddhismen inte ens är någon teistisk religion - där finns inga gudar att utrota eller att ersätta med ateism. I stället för att utrota någon gudstro förstör de bara hederliga traditioner och historiska monument, civilisation och kultur, för att ersätta det med - tomma intet. Är det bättre?

Thubten Jigme Norbu

En av de vackraste och mest informativa av alla Tibetböcker är skriven av denne man redan 1968. Tyvärr har den orättvist fallit i någon glömska och kanske i viss mån överglänsts av den bok som han skrev tillsammans med Heinrich Harrer ännu tidigare 1960, "*Tibet, verlorene Heimat*", som nått en större spridning och berömdhet genom Heinrich Harrers lysande namn. Harrer hjälpte Thubten Jigme Norbu ut ur Tibet 1959 och hjälpte honom sedan skriva denna mycket gripande och alltigenom äkta tibetanska självbiografi. Likväl är hans senare bok, "*Tibet, its History, Religion and People*", skriven med hjälp av Colin Turnbull på engelska, ännu mera givande och värdefull.

När Norbu berättar historien om sitt eget land börjar han med poesi, då endast poesi kan beskriva de skimrande legender som utgör Tibets alltigenom mystiska ursprung. Men gradvis blir skildringen mera konkret och handfast, och när Norbu kommer fram till Langdarma blir den direkt dramatisk som en spännande roman. Likväl diktar Norbu ingenting utan håller sig bara sakligt till verkligheten. Man får veta mycket genom denna bok som inte finns i någon annan bok om Tibet. Därigenom utgör Thubten Jigme Norbu genom sitt vetande och sin syn på Tibet ett fantastiskt komplement till sin mer berömde yngre bror Dalai Lamas mer filosofiska och andliga skrifter.

Likväl är även Thubten Jigme Norbu en helig lama. Född 1922 erkändes han tidigt som den 24:e inkarnationen av 1500-tals munken Tagtser, abbot för det viktiga Kumbum-klostret vid Koko Nor i nordöstra hörnet av Amdo. Således fick även Norbu denna befattning och det långt innan den fjortonde Dalai Lama ens var född. Att han sedan fick en så berömd lillebror (13 år yngre) blev han lika förvånad över som Dalai Lama måste ha blivit, när han i sin späda barndom plötsligt installerades som landets högsta styresman.

Liksom Dalai Lama stannade Norbu kvar i Tibet så länge han kunde. 1959 blev det omöjligt för honom att fortsätta sköta sitt ämbete på grund av kinesernas störningar, så han förenade sig med sin bror i Lhasa. De flydde sedan ungefär samtidigt till Indien men i olika omgångar - Dalai Lama stannade några dagar längre, tills kineserna började skjuta mot tibetanerna med granater i Lhasa. Liksom Dalai Lama har Thubten Jigme Norbu sedan aldrig mer (hittills) kunnat återvända till Tibet för kinesernas skull.

Hans bok "Tibet" är särskilt värdefull i beaktande av den verklighetsbakgrund han skrev den mot. När han skrev den rasade den kinesiska kulturrevolutionen som vildast i Tibet, just då förstördes de flesta klostren och templen och mördades de flesta munkarna och nunnorna (1968), medan Norbus bok då i samma ögonblick belyser och bevarar hela det riktiga Tibet, dess gedigna historia och traditioner, dess unika kultur och vänliga väsen, dess harmlöshet och godmodighet, dess totala frihet från ondska -

man kan inte tänka sig en mer slående litterär kontrast mot en mer förfärlig bakgrund av den värsta tänkbara ondskan. Intrycket blir då överväldigande, och boken förtjänar i högsta grad att bli en bestående klassiker.

(I nästa nummer hoppas vi kunna behandla Ken Folletts romaner från Egypten, Afghanistan, medeltiden, medelhavet, krigsutbrottet 1914, m.m.)

Göteborg 27 juli 1997.